

ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ВБИВСТВА МАТІР'Ю СВОЄЇ НОВОНАРОДЖЕНОЇ ДИТИНИ

У статті розглянуто можливості використання спеціальних знань під час розслідування вбивства матерію своєї новонародженої дитини. Акцентовано увагу на участі експертів при проведенні слідчих (розшукових) дій та визначено основні види експертиз, які призначаються при розслідуванні такого виду вбивства.

Ключові слова: спеціальні знання, судово-медична експертиза, труп новонародженої дитини, вбивство матерію.

А. А. Антощук

Использование специальных знаний при расследовании убийства матерью своего новорожденного ребенка

В статье рассмотрены возможности использования специальных знаний при расследовании убийства матерью своего новорожденного ребенка. Акцентировано внимание на участии экспертов при проведении следственных (розыскных) действий и определены основные виды экспертиз, назначаемых при расследовании такого вида убийства.

Ключевые слова: специальные знания, судебно-медицинская экспертиза, труп новорожденного ребенка, убийство матерью.

А. Antoshchuk

Using of special knowledge of investigation in the case of the killing of a newborn child by the mother

The article examines the possibility of using expertise in the investigation of the murder of the mother of a newborn child. The attention to the participation of experts during the investigation (search) action and the main types of expertise, appointed during the investigation of this kind of killing.

Key words: expertise, forensic examination, the corpse of a newborn child, killing his mother.

Аналіз досліджень і публікацій. Зазначимо, що темі спеціальних знань у кримінально-процесуальній і криміналістичній літературі приділено значну увагу. Вагомий внесок в розробку цих питань внесли такі провідні науковці як: Ю. П. Алєнін, В. П. Бахін, А. Ф. Волобуєв, В. І. Галаган, В. Г. Гончаренко, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, Є. Д. Лук'янчиков, В. Т. Нор, М. В. Салтєвський, М. Я. Сєгай, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, І. Я. Фрідман, П. В. Цимбала та інші. У працях цих учених розглянуті концептуально-важливі для проведеного нами досліджен-

ня проблеми, проте питання щодо використання спеціальних знань під час розслідування вбивства матерію своєї новонародженої дитини не розглядалися.

З огляду на це головною метою даної наукової статті є проаналізувати тактико-криміналістичні особливості використання спеціальних знань і розкрити особливості та сучасні можливості використання деяких видів судових експертиз під час розслідування вбивства матерію своєї новонародженої дитини.

Виклад основного матеріалу. Певний час спеціальні знання у галузі медицини були досить примітивними та використовувались переважно

під час огляду живих потерпілих, а також трупів для встановлення причини смерті. Ще Папа Інокентій III (1200 р.) наказував при з'ясуванні причин смерті звертатись до лікарів, а у відомому збірнику законодавчих актів Середньовіччя «Кароліна» (1532 р.) закріплено обов'язковість участі лікарів під час розслідування злочинів проти життя та здоров'я.

Незважаючи на те, що тогочасні спеціальні знання мали більшою мірою емпіричний характер, ніж науковий, відповідних фахівців все ж таки вважали обізнаними людьми. Сьогодні вони називаються спеціалістами. Відтак, історію криміналістики прийнято розглядати через призму розвитку і становлення спеціальних знань у кримінальному судочинстві, у взаємозв'язку з розвитком судової експертизи і виникненням експертних установ, та, отже, формуванням і виникненням власне науки криміналістики.

У Китаї за часи правління Танської династії (900-1278 рр.) в окремих кримінальних провадженнях використовували відбитки пальців замість підпису певної особи. Найімовірніше, що застосування спеціальних знань у судовій практиці зародилось саме у Китаї.

Відтоді використання спеціальних знань набуло ширшого формату, з приводу чого О. О. Ейсман зауважує, що спеціальні знання – це «знання не загальновідомі, не загальнодоступні, які не мають масового розповсюдження; це знання, якими володіє певне коло осіб – спеціалістів, причому, очевидно, що глибокі знання в області, наприклад, фізики, є у цьому контексті спеціальними для біолога, і навпаки» [1, с. 19].

О. О. Закатов та Ю. М. Оропай зазначають, що під спеціальними знаннями в судочинстві слід вважати перевірені практикою професійні знання компетентних осіб, їх уміння користуватися науково-технічними засобами та прийомами для виявлення, фіксації і дослідження доказів [2, с. 81].

На нашу думку, найбільш вдало визначив «спеціальні знання» Р. С. Белкін – як професійні знання й уміння в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні для вирішення питань, що виникають під час розслідування та розгляду у суді конкретних справ. У криміналь-

ному й цивільному процесі особи, які володіють спеціальними знаннями, залучаються як спеціалісти або експерти [3, с. 217].

Відповідно до КПК України, спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок (ч. 1 ст. 71). Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складення схем, планів, креслень, відбирання зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду [4].

Спеціальні знання слідчий і суд використовують як безпосередньо під час досудового розслідування, так і шляхом одержання довідок і консультацій у компетентних осіб, залучення спеціалістів різного профілю для їх участі у слідчих (розшукових) діях, проведення експертизи. На стадії досудового розслідування спеціальні знання використовуються у різних процесуальних формах. Слідчий і спеціаліст застосовують їх під час слідчих (розшукових) дій, наприклад огляду, обшуку та ін. У свою чергу, експерт – під час проведення експертизи. Висновок експерта, відповідно до КПК України, вважається процесуальним джерелом доказів (ч. 2 ст. 84).

За матеріалами вивчених кримінальних справ (проваджень), працівники правоохоронних органів, які розслідують убивства новонародженої дитини, використовують переважно спеціальні судово-медичні знання, ігноруючи можливості фахівців інших галузей знань, унаслідок чого нерідко втрачається важлива доказова інформація. Практиці відомі випадки, коли за слідами, залишеними на місці виявлення трупа новонародженої дитини, призначали низку криміналістичних експертиз. Під час їх проведення експерти ототожнювали взуття підозрюваних, визначали транспортний засіб, яким користувались співучасники, одержували іншу важливу інформацію доказового та орієнтуючого характеру. Виявлення й фіксація під час огляду слідів пальців рук

дозволяло провести дактилоскопічну експертизу. Траплялись і випадки, коли експерти-криміналісти встановлювали приналежність єдиного цілого фрагментів, наприклад, шматків тканини, паперу, які були виявлені на трупі, і таких, що вилучені під час обшуку у підозрюваного.

Насамперед слідчий використовує найрізноманітніші спеціальні знання на місці події. Під час огляду трупа новонародженої дитини обов'язково бере участь судово-медичний експерт або лікар. Він не лише допомагає слідчому у виявленні та правильній фіксації слідів злочину, зокрема на тілі трупа та у навколишньому середовищі, а й надає попередні відповіді на запитання стосовно місця, часу, причини настання смерті, природи ушкоджень, способу й механізмів утворення інших слідів [5, с. 10].

Не менш важливу роль під час огляду місця події відіграє експерт-криміналіст. Основними напрямками використання його допомоги під час дослідження слідів-відображень вважають такі:

1) щодо слідів людини (рук, ніг, взуття, зубів, слідів виділень організму) – висування версій стосовно фізіологічних ознак учасників події (стать, вік, зріст, вага, особливості ходи, специфічні прикмети та індивідуальні характеристики, їх поведінка на місці події тощо);

2) щодо слідів знарядь, інструментів, холодної зброї – попередні висновки про застосовані предмети й інструменти, механізм їх впливу на об'єкт (перешкоду, жертву), напрямок їх руху, спосіб застосування (дозволяє одержати певні орієнтовні дані стосовно професії, віку, статі, зросту, фізичної сили, навичок, певного досвіду підозрюваного);

3) щодо слідів транспортних засобів – отримання інформації, яка допомагає визначити вид, марку, модель автомобіля чи іншого транспортного засобу, його індивідуальні особливості, напрямки руху.

У разі, якщо тіло дитини має ознаки значного гнильного розкладання чи муміфікації, на трупі наявні яйця, личинки, лялечки й дорослі комахи, ефективним вважається залучення до участі в огляді місця події спеціаліста в галузі біології. Вилучене направляють на ентомологічне дослідження для встановлення давності смерті. До

компетенції спеціаліста-біолога під час огляду місця події В. І. Алексійчук відносить також:

- установлення подібності (або відмінності) мікрочастинок ґрунту, рослинності, знайдених на трупі, характерних для місця його виявлення;

- діагностику за такими мікрочастинками (або видом комах, що заселяють труп), можливого місця вчинення вбивства;

- з'ясування механізму слідоутворення за характером пошкоджень волокнистих матеріалів, виробів із них, об'єктів рослинного та тваринного походження, визначення типу (виду) слідоутворюючого об'єкта;

- орієнтовне визначення часу настання смерті з урахуванням аналізу розвитку рослинності, ентомофауни трупа;

- визначення специфічних властивостей і можливого походження окремих мікрочастинок, волокон;

- діагностику типу тканини за її відбитками на елементах обстановки;

- визначення часу вчинення вбивства шляхом вивчення нашарувань опалого листа, під якими знайдено останки людини, та ін. [6, с. 49].

Успіх розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини багато в чому залежить від вчасного та повного вилучення та призначення за вилученими доказами всіх необхідних експертиз. Невідкладною й найінформативнішою експертизою вважається судово-медична експертиза трупа новонародженої дитини.

Висновок такої експертизи дає відповідь на загальні питання, властиві для всіх видів насильницької смерті, зокрема щодо причини та часу настання смерті, характеру та розташування ушкоджень на трупі, змін положення трупа, групових характеристик крові тощо. Вивчення кримінальних справ свідчить, що у багатьох випадках судово-медичну експертизу призначають і проводять без урахування існуючих рекомендацій і не завжди на досить високому фаховому рівні. Насамперед звертає на себе увагу той факт, що розтин трупа проводять нерідко з великим запізненням.

З огляду на вивчені постанови про призначення судово-медичних експертиз у справах до-

сліджуваної категорії, перед експертом зазвичай ставлять такі запитання: чи є дитина новонародженою? Яка причина смерті? Доношена чи недоношена дитина, яка тривалість її внутрішньо-утробного життя? Чи є дитина зрілою? Чи була дитина життєздатною? Народилась дитина живою чи мертвою? Якщо дитина народилась живою, скільки часу вона прожила після пологів? Чи була надана дитині необхідна допомога і чи мала вона належний догляд?

Такі питання, без сумніву, є обов'язковими та правильними. Водночас у багатьох випадках експерти можуть відповісти й на інші запитання, що стосуються обставин заподіяння смерті (щодо знарядь, механізму тощо), проте слідчі не ставлять таких запитань.

Відтак, особливого значення набувають питання так званої «експертної ініціативи». На нашу думку, експертна ініціатива – це право експерта, відповідно до закону, дослідити, оцінити та викласти у висновку нові обставини, на які не звернув увагу слідчий, але які мають значення для доказування. Адже відповідно ст. 69 КПК України, експерт серед визначених йому прав має право викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання.

Що стосується судово-медичної експертизи трупа новонародженого, то експерти відповідають на такі категорії запитань:

1) щодо новонародженості (ознакою новонародженості вважається хоча б одна ознака плода: пуповина, сировидне мастило, пологова пухлина і меконій; у зв'язку з тим, що такі ознаки зникають у дитини на п'ятій – сьомий день після пологів, новонародженою вважається дитина протягом першого тижня після пологів);

2) щодо доношеності, тобто визначеної тривалості перебігу вагітності (доношеною вважається дитина, внутрішньоутробний вік якої дорівнює 10 зоряним місяцям, тобто приблизно 280 дням; показниками доношеності є довжина тіла – не менш 48–50 см, яку вимірюють при положенні на спині від найбільш випуклої частини тіменних ділянок до п'яток при зігнутих під прямим кутом ступнях, а також вага новонародже-

ного – у середньому 3000 – 3200 г, окружність голівки – 34 – 35 см, прямий розмір (лобно-потиличний) – 10–11 см, великий косий (підборідно-потиличний) – 13–13,5 см, малий косий – 9,5 см, великий поперечний (міжтім'яний) – 9–9,5 см, малий поперечний – 8–8,5 см, окружність грудей – 32–34 см, ширина плечиків – 12–13 см, відстань від пупка до мечовидного відростка груднини – 7,2–7,3 см, від пупка до лонного з'єднання – 6,7–6,8 см);

3) щодо життєздатності новонародженого, під якою розуміють його здатність до існування поза організмом матері (життєздатною вважається нормально розвинена дитина, яка народилась після семи місяців внутрішньоутробного життя, оскільки за сприятливих умов і при відповідному догляді вона може вижити, але, водночас, навіть більш зрілі новонароджені, включаючи доношених, за наявності у них несумісних із життям аномалій розвитку чи хворобливих процесів, вважаються нежиттєздатними) [7].

Під час розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини виникає потреба у проведенні й інших експертиз, зокрема судово-біологічних, цитологічних та імунологічних. Такі дослідження спрямовані насамперед на аналіз відбитків ДНК – носія генетичної інформації з утворень живої матерії (кров, слина, волосся тощо), виявлених на місці події. Традиційними питаннями вважаються такі: чи створено слід будь-якою речовиною біологічного походження; чи належить кров людині або тварині; який механізм утворення сліду крові; з якої відстані, з якою силою, під яким кутом кров падала на предмет; який тип, група, резус крові потерпілого (або підозрюваного); яка давнина утворення сліду цієї речовини; чи є однорідними речовини біологічного походження, які виявлені на місці події чи вилучені у підозрюваного, тощо. Плями, зовні схожі на меконій чи навколоплідні води, направляють також на цитологічне дослідження.

Сьогодні більшість розвинутих країн використовують у кримінальному судочинстві метод ДНК-аналізу для дослідження біологічних слідів людини. Суть цього методу полягає в тому, що будь-яка клітина людського організму має органели, які називаються мітохондріями і які, у

свою чергу, містять ДНК. Різниця в них полягає у тому, що кількість мітохондріальної ДНК (мтДНК) у клітині значно більша, ніж ядерної, до того ж вона більш стійка до негативного впливу зовнішніх чинників. З місця події при розслідуванні вбивств часто вилучається волосся, яке в подальшому стає об'єктом експертного дослідження. Водночас, якщо хоча б на одній волосині залишатиметься цибулина, то експерт зможе виділити ДНК, за якою буде встановлено її профіль. Цей профіль у подальшому може порівнюватися з профілем ДНК особи, яка проходить у справі. Оскільки в кожній клітині міститься від кількох сотень до тисяч мітохондрій і така сама кількість копій молекул мтДНК, підвищується ймовірність зберігання придатної для дослідження ДНК у біологічних зразках з малою кількістю ДНК чи ДНК, що зазнають деградації [8].

Ключове значення під час розслідування вбивств цієї категорії, зокрема для діагностики психічного стану підозрюваної, мають спеціальні знання у галузі психології та судової психіатрії. Мати, яка вчиняє вбивство своєї новонародженої дитини, зазвичай перебуває в особливому стані, який послаблює її спроможність керувати своїми діями і може в подальшому вплинути на її психіку, а відтак, у таких випадках слід обов'язково призначати психолого-психіатричну експертизу.

Висновки. Отже, використання спеціальних знань під час розслідування вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини є обов'язковою умовою кваліфікованого провадження. Ці знання використовуються як під час проведення слідчих (розшукових) дій, так і шляхом проведення експертиз. Найбільш характерними для цього злочину експертизами вважаються судово-медична експертиза трупа новонародженого, дактилоскопічна, трасологічна, судово-біологічна, цитологічна, імунологічна, психолого-психіатрична експертизи.

Література

1. *Эйсман А. А.* Заключение эксперта (структура и научное обоснование) / А. А. Эйсман. – М.: Юрид. лит., 1967. – 152 с.

2. *Закаатов А. А.* Использование научно-технических средств и специальных знаний в расследовании преступлений / А. А. Закаатов, Ю. Н. Оропай; МВД УССР; Опер.-тех. упр. – К.: МВД УССР, 1980. – 105 с.

3. *Белкин Р. С.* Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – М.: БЕК, 1997. – 341 с.

4. *Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України.* – 2012. – № 37. – Ст. 1370.

5. *Меликсетян Г. Г.* Анализ обстановки места происшествия по делам об убийствах: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Г. Г. Меликсетян. – М., 1974. – 25 с.

6. *Алексейчук В. И.* Экспресс-анализ на месте происшествия при расследовании убийств / В. И. Алексейчук // Кримінально-правова охорона життя та здоров'я особи: матеріали наук.-практ. конф. (22-23 квіт. 2004 р.) / за ред. В. В. Сташиса. – К. – Х., 2004. – С. 247-249.

7. *Судово-медичне дослідження трупів новонароджених [Електронний ресурс] // Судова медицина: підруч. / [В. В. Білкун, Л. Л. Голубович, П. Л. Голубович та ін.]. – К., 1999. – Режим доступу: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1595_page_8.html*

8. *Дяченко Н. М.* Мітохондріальна ДНК: сьогодення та перспективи розвитку / Н. М. Дяченко [Електронний ресурс] // Криміналістичний вісник. – № 1 (15). – К., 2011. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/krvis/2011_1/124-126.pdf.

References

1. *Jejsman A. A.* Zakljuchenie jeksperta (struktura i nauchnoe obosnovanie) / A. A. Jejsman. – М.: Jurid. lit., 1967. – 152 s.

2. *Zakatov A. A.* Ispol'zovanie nauchno-tehnicheskikh sredstv i special'nyh znanij v rassledovanii prestuplenij / A. A. Zakatov, Ju. N. Oropaj; MVD USSR; Oper.-teh. upr. – К.: MVD USSR, 1980. – 105 s.

3. *Belkin R. S.* Kriminalisticheskaja jenciklopedija / R. S. Belkin. – М.: БЕК, 1997. – 341 s.

4. *Kriminal'nij procesual'nij kodeks Ukraini vid 13 kvit. 2012 r. № 4651-VI // Oficijnij visnik Ukraini.* – 2012. – № 37. – St. 1370.

5. *Meliksetjan G. G.* Analiz obstanovki mesta proisshestvija po delam ob ubijstvah: avtoref. diss. ... kand. jurid. nauk: 12.00.09 / G. G. Meliksetjan. – M., 1974. – 25 s.

6. *Aleksejchuk V. I.* Jekspres-analiz na meste proisshestvija pri rassledovanii ubijstv / V. I. Aleksejchuk // Kriminal'no-pravova ohorona zhittja ta zdorov'ja osobi: materiali nauk.-prakt. konf. (22-23 kvit. 2004 r.) / za red. V. V. Stashisa. – K. – H., 2004. – S. 247-249.

7. *Sudovo-medichne doslidzhennja trupiv novonarodzhenih* [Elektronnij resurs] // Sudova medicina: pidruch. / [V. V. Bilkun, L. L. Go-

lubovich, P. L. Golubovich ta in.]. – K., 1999. – Rezhim dostupu: http://www.pravo.vuzlib.org/book_z1595_page_8.html

8. *Djachenko N. M.* Mitohondrial'na DNK: s'ogodennja ta perspektivi rozvitku / N. M. Djachenko [Elektronnij resurs] // Kriminalistichnij visnik. – № 1 (15). – K., 2011. – Rezhim dostupu: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/krvis/2011_1/124-126.pdf.